

POVRATAK VALDESA

„No, što čekaš, stani na njih“, nervozno mu naredi Tito.

Skije su bile prekratke.

„Nemamo li još neke?“

Tito zavrti glavom i baci cigaretu na zaleđeni snijeg.

„Čičini su smakli samo tu dvojicu.“

„A da pitamo seljake?“

„Boga mu, Mali, ovo je Rogatica“, gnječio je opušak čizmom. „Romanija nije Šladming.“

Pogledaše se u oči.

Čas njihovog ponovnog rastanka bio je sve bliži. Tito, koga su zvali Valter, boravio je u Zagrebu pod imenom inženjera Babića sve do maja četrdeset i prve. Kopinič je odatle stigao na slobodnu teritoriju pred samu Novu godinu, koju su proveli pod istim čebetom. Šaputali su cijelu noć, mada bi, s vremena na vrijeme, jedan ili drugi u vatri prepirke podi-gao glas. Tito je bio ljut zbog svinjarija koje Kopinič tog ljeta pravio u Zagrebu.

„Valdes, kad ćeš već jednom shvatiti da više nisi na podmornici?!“

Kopinič je prvo služio u podmorničkim snagama Jugoslovenske kraljevske mornarice, gdje je sem navigacije naučio i prve lekcije špijunaže. I dok bi podmornice naposljetku isplivale na površinu, on je izabrao da cio život provodi u mutnim dubinama, da lovi i bude lovljen, da torpeduje i biva torpedovan, da se pritaji na samome dnu, da sa dnom sraste, trpeći cio svijet nad sobom.

Tako se obreo u podzemlju španskog građanskog rata, gdje je njegovo konspirativno ime Valdes doslovce isplivalo na uzburkanu crvenu površinu međunarodnog radničkog pokreta kada je remontovanu sovjetsku podmornicu bezbjedno provukao kroz iglene uši Gibraltara.

„Rogatica je podmornica“, reče Kominternin špijun, zabode štapove u zaleđeni snijeg, odgurnu se i krete nizbrdo, ka kolibama iz čijih su se dimnjaka dizali tanki dimovi sa vje-kovnih ognjišta.

Tito mu je tek za večerom rekao da će na put poći sa Ivom Lolom.

„On i Bevc će u Zagrebu organizirati Sekretarijat Centralnog komiteta.“

Vani je opet duvao jak vjetar.

„U Sarajevu će vas čekati veza, ali prije svega morate se dokopati Crepaljskog.“

„Crepaljškog“, reče i nasmija se Čiča. „Crepaljško ne postoji.“

„Tamo je u planinarskom domu smještena partizanska baza“, nastavi Tito, otpuhujući iz lule.

Četvrtog januara 1942. temperatura se spustila na dvadeset osam stepeni celzijusa is-pod nule.

Krenuli su oko podneva.

Kopiniču se činilo da stoje u mjestu, pa se snijeg i led pod njima, brda, šume i rijetke kuće po obodima horizonta pokreću jer neko vrti veliki vergl.

Ali nije bilo muzike.

Tišina je u Bosni mek jastuk za metak.

Nekoliko hitaca je razbilo staklo na smrzlom akvarelu dana kada su iz udaljenog šumarka istrčali Nijemci i ustaše i tek pokušali da ih pogode.

Zemlja pod njima je tada krenula još brže da se namotava na valjak vremena i već je uveliko bio mrak kada su zakucali na vrata vodenice u dolini nadomak Sokoca.

Otvorio im je ne toliko stari mlinar.

„Domaćine, možemo li prenočiti kod tebe?“, pitao ga je Lola.

„Bože sačuvaj“, reče mlinar. „Ustaše navraćaju svako malo, a švapski položaji su na kilometar odavde.“

„Moj prijatelj je ljekar“, umiješa se Kopinič. „Krenuli smo u obilazak sela...“

„Kojih sela?“, prekide ga mlinar.

Iz daljine odjeknu pucanj, a vrata vodenice zaškripaše.

„Unuku mi boli zub“, mlinar pokaza na djevojčicu sklupčanu pored žene koja je ležala na prostirci, okrenuvši im leđa.

Lola sa ramena skinu torbicu i izvadi aspirin.

„Neka popije ovo sa malo vode. Proći će je za koji minut.“

Pokazao im je gdje će prespavati tek kada je djevojčica klimnula glavom na njegovo navaljivanje: „Je l' ti bolje? A? A sad? Je l' ti bolje? A?“

Bila je to zasebna soba sa jednim krevetom.

„Ako nađu ustaše“, mlinar nogom skloni ovčiju kožu sa drvenog poda u kojem su se lijepo vidjele linije tajnog otvora, „bježite ovuda.“

Kopinič legnu odjeven, dok je Lola svlačio dio po dio svoje odjeće.

Zavukao se pod perinu samo u gaćicama i atletskoj majici.

„Je li u Zagrebu toliko loše?“

Kopinič je ćutao.

„Valdes?“

„Još gore“, reče Kopinič, i dalje ležeći na leđima.

„To mora pod hitno da se promijeni, inače...“

Lola je zijevao.

Na Crepoljsko su stigli tek u rano poslijepodne. Iz planinskog doma se čula galama.

Rekoše još jednom da je Lola ljekar, a on njegov pomoćnik.

U toku je bio sastanak sa seljacima.

Neki su bili za četnike, drugi za partizane.

„Reci ti, doktore, šta da radimo?“, upita Lolu jedan stariji seljak.

„Ja imam tablete ako nekoga boli glava, ili zub.“

Pažljivo su ga slušali.

„Imam i zavoje i gasu. Ali morate sami da odlučite kome ćete se prikloniti.“

Kopinič je prvi put imao priliku da vidi četnike. Jedan je bio u uniformi Jugoslovenske kraljevske vojske.

Nosio je čin kapetana.

Njegova uniforma bješe u besprijekornom stanju, čizme izglangane do srži sjaja, lice bijelo, svježe izbrijano.

Ali u očima nije pronašao ni najmanji tračak budućnosti.

Taj čovjek je bio tek prilika oficira.

Njegova krv kao da je jedva čekala da poteče van tijela, na snijeg.

„Čuli ste doktora“, reče kapetan, ustade i priđe Loli.

„Oni koji su za kralja, neka ostanu u domu, a oni koji su za...“

Neki seljaci ustadoše.

„Ti neka izađu.“

Skoro da ih je izašlo pola kada su sa tmurnog neba dva aviona ožežala po planinarskom domu i ispod planinarskog doma.

Napad je trajao kao ljetnji pljusak.

Umjesto pokislih, na travi su ležali pobijeni ljudi.

„Doktore, pomagaj“, drao se starac kome je mitraljeski rafal prebio potkoljenu.

Lola mu priđe, kleknu i stavi ruku na znojno ledeno čelo.

„Doktore“, starac je teško disao.

Lola i njemu dade aspirin.

„Požuri“, tiho mu na uvo reče Kopinič. „Pronašao sam momka koji će nas odvesti do grada.“

U Sarajevo su stigli narednog poslijepodneva. Veza ih je čekala na ugovorenom mjestu, odakle su otišli u stan na Marijin Dvoru.

Dok su se čistili od ušiju, već su im donijeli i elegantna odijela.

Ali, ispostavilo se da će propusnice za putovanje vozom biti problem.

„Izgubili smo čovjeka koji radi sve papire“, rekao im je ilegalac koji im je donio odijela.

„Kako ste dopustili da padne?“, interesovao se Kopinič.

„A nije on uhapšen.“

„Nego?“

Mladić se počea po bujnoj kosi koju je tjerao sa čela, da bi makar malo ličio na Lolu, koji je razgledao svoje nove pantalone.

„Pala mu je ledenica na glavu.“

Kopinič odmahnu rukom i stade kod prozora.

„Tražimo zamjenu“, ustade i ilegalac.

„Ništa, ići ćemo sa mojim propusnicama za decembar.“

„Pašćete“, pobuni se mladić.

„Barem ćemo izbjeći ledenice“, ne gledajući ga reče Lola, koji je pažljivo stavljaov novi sako na naslon stolice.

Ujutru su bili među rijetkima koji žele putovati u Zagreb.

Stanica bješe skoro prazna.

Lola je otišao na blagajnu da kupi karte, a Kopinič je stajao pored reda vožnje i pušio.

Nikome još nije priznao koliko se plaši željezničkih stanica i vozova. Zvao ih je *plitke bare*. Onaj koji je smislio putovanje vozom mora da je bio policajac! Nijedna stanična zgrada nije bila stvorena za bijeg, niti je ijedan voz pružao mogućnost odlaska. Sve je to bilo smišljeno da bjegunca prvo psihički iscrpi, a onda ga i fizički *ukeba*.

Da je mogao, ni to nikome nikada nije rekao, zauvijek bi ostao na onoj sovjetskoj podmornici. Na njoj bi došao u Zagreb, iz Zagreba na Romaniju, sa Romanije natrag.

Ivu Lolu je, vidjelo se na prvi pogled, putovanje veselilo.

On je, shvati Valdes, *zaista* putovao, dok su se ostali ilegalci, računajući i Tita, samo pravili da to čine.

Možda baš zbog ovakvog Lolinog pristupa predstojećem zadatku, ili samo zbog nekakve opšte tromosti koja je stezala sarajevsku stanicu, i njemačka i ustaška kontrola propustiše na peron dva elegantna muškarca bez ikakvog zadržavanja.

Voz za Slavonski Brod bio je postavljen na prvom peronu.

Ušli su u vagon prvog razreda i u trećem kupeu vidjeli ustaškog oficira visokog ranga.

Lola uputi kratak pogled ka Kopiniću koji otvori vrata kupea.

„Dobar dan, gospodine stožerniče! Primete li nas u vaše društvo?“

Ustaša nije imao mnogo pogleda u repertoaru. Vjerovatno je isto gledao голу ženu u svom krevetu i kakvog jadrnika na gubilištu.

„Putujete li i vi do Zagreba?“, smiješio mu se Lola.

„Još kako, moj mladiću“, progovori stožernik. „Još kako. Samo, da mi je sjesti u kakav brzi zrakoplov ili u kakvu podmornicu, jer ova konzerva ima da nas drmusa cijeli dan i noć.“

„Da“, složi se Kopinić.

„Toliko ste se zaželjeli lijepje naše?“, interesovao se Lola.

Stožernik odmahnu rukom a oči mu se sasvim uljudno ispuniše domoljubnim suzama.

„Umalo da istrulimo u Italiji.“

„Bili ste...“

„Sa poglavnikom, nego što! Ali, morao sam ostati u Firenci sve do prije neki dan. I kako sam stigao u Zagreb, poslali su me u ovu vukojebinu da dovedem stvari u red.“

Kroz hodnik prođe kondukter, a stožernik otkopča futrolu, izvadi *mauzer* i dreknu.

„Ti!“

Kondukter se vrati i prebljedi kada ugleda ustaškog oficira kako maše svojim revolverom.

„Slušaj ti! Nemoj slučajno da mene i moje prijatelje na putu netko smeta. Ubit ću i tebe i bilo kog drugog ako samo probate da uđete u ovaj kupe!“

Kondukterovo lice bješe kao romanijski pejzaž.

Stožernik ustade, spusti staklo i nagnu se kroz prozor.

„Časniče!“, nastavljao je da se dere i maše *mauzerom*. „Da si smjesta došao! Hitro!“

Čuli su se trčeci koraci u nekoliko pari vojničkih cokula.

Pred prozorom se pojavi cijela ustaška patrola.

„Ubit ću svaku svinju koja se usudi uznemiravati mene i moje prijatelje!“

Uplašeni mladići u crnim uniformama gledali su Valdesa i Lolu, a voz, nakon zvuka pištaljke, krete, uz trzaj.

„Svi nas već jednom ostavite na miru!“, zaurla stožernik, a onda ispalio nekoliko metaka, zatvori prozor i strovali se na svoje sjedište.

Klackali su se u tišini nekoliko trenutaka, a onda sva trojica prasnuše u smijeh.

Valdes nije znao koliko će još moći izdržati. Vratiti ozbiljan izraz svome licu, znao je i to, bio bi uvod u sigurnu smrt.